

Cristian M. Vlădescu, *Armata romană în Dacia Inferior*, București, 1983, 199 p., 133 il., rezumate.

La numai 5 ani de la ultima ediție a „Olteniei romane“, Cristian M. Vlădescu ne oferă o istorie militară a Daciei Inferior. Întrucît regretatul prof. D. Tudor a acordat în cunoscuta sa monografie atenția binemeritată factorului militar, iar în puținii ani scurși între aparițiile respectivelor cărți nu s-au acumulat rezultate spectaculoase, originalitatea operei lui C.M.V. ar putea rezida doar în adîncirea analizei domeniului abordat. În scurta noastră prezentare vom încerca să urmărim în ce măsură autorul a reușit să împlinească acest deziderat.

Reprezentînd după însăși cuvintele autorului „sinteza a peste două decenii și jumătate de activitate arheologică întocmită cu gîndul de a dezvolta problematica asupra cunoașterii armatei romane și aportul ei la procesul romanizării“, cartea tratează prezența militară romană în toate implicațiile sale.

Lucrarea lui C.M.V. începe cu o foarte scurtă introducere în care ne sînt prezentate primele conflicte militare daco-romane, cucerirea Daciei și organizarea administrativă a provinciei tratate. În această expunere generală există însă o inadvertență, anume că Dacia Inferior ar fi fost o provincie procuratoriană condusă de un *legatus Augusti* (p. 11)!

După un sumar istoric al cercetărilor, se trece la subiectul propriu-zis al cărții. Mai întîi se prezintă unitățile militare din Dacia Inferior a căror listă este preluată după „Oltenia romană“ și IDR II. Ele sînt grupate astfel: legiuni, cohorte, ale și numeri. Ar fi fost însă mai firesc să se respecte ordinea rangului unităților și, deci, ca după legiuni să urmeze alele și abia apoi cohortele.

De asemenea, nu putem să nu amintim că, așa cum este unanim recunoscut în ultima vreme, cărămizile romane, inclusiv cele lucrate de unitățile militare și ștampilate cu numele lor, se bucurau de regimul unor materiale de construcție obișnuite. Deci, prezența cărămizilor purtînd ștampilele mai multor unități în același castru nu dovedește în mod necesar că în el au staționat toate trupele respective. În mod sigur aceasta este situația la Slăveni unde în nici un caz nu și-au putut avea garnizoana atîtea trupe cîte ștampile de unități cunoaștem. De asemenea, dacă sîntem de acord cu opinia autorului, după care *cohors III Campestris c.R.* este *milliaria*¹, ar fi greu de acceptat că în castrul de la Drobeta cu o suprafață mai mică de 2 ha a putut staționa concomitent și *cohors I Cretum*. Și mai lipsită de temei este afirmația lui C.M.V. după care în fortificația neidentificată de la Craiova (considerată, bineînțeles, fără vreo dovadă, a fi fost antica Pelendava) si-ar fi avut garnizoana o vexillație din *numerus Maurorum* de la Răcari. Nesigură ni se pare și identificarea trupeii din burgul de la Boița cu o vexillație din legiunea XIII Gemina, numai pe baza descoperirii aici a unor cără-

---

¹ Opțiunea rămasă neexplicată a autorului s-a: putea baza pe faptul că unitatea era comandată de tribuni. Dacă ținem însă seama de posibilitatea ca respectiva trupă să facă parte dintre cohortele alcătuite inițial din cetățeni romani și nu dintre acelea care au primit titlul ca distincție pentru faptele de arme, ar fi totuși posibil ca ea să fi fost condusă de tribuni chiar dacă era numai *quingenaria*. Aceasta poate constitui explicația pentru împrejurarea că ea nu apare menționată ca *milliaria* în diplomele militare. Pentru discuția problemei, vezi P. A. Holder, *Studies in the Auxilia of the Roman Army from Augustus to Trajan*, BAR, S. 70, 1980, p. 66, cu bibliografia.

mizi ștampilate ale respectivei unități, mai ales dacă ne gândim că fortificațiile de acest tip erau apărate aproape întotdeauna de auxiliari.

În ceea ce privește garnizoana castrului Cumidava, credem că ea a fost alcătuită așa cum a stabilit M. Macrea din *cohors VI nova Cumidavensium Alexandriana*² și nu din *cohors I Vindelicorum* cum s-a presupus în urma unei lecturi forțate acceptate și de C.M.V.³

Și mai semnificativă ni se pare situația de la Boroșneul Mare, unde ni se afirmă că, într-o fortificație de 90×70 m, ar fi putut staționa, chiar dacă în unele cazuri succesiv, nu mai puțin de 7 unități, dintre care trei cu totalitatea efectivelor, una dintre acestea fiind chiar o *ala* (p. 52—53)!

Fără a fi epuizat observațiile care se pot face referitor la această secvență a cărții, vom menționa o problemă în care autorul își proclamă originalitatea, aceea a evoluției efectivelor trupelor romane staționate în Dacia Inferior.

C.M.V. pornește în calculul său de la diplomele militare din anii 129 și 140 date pentru armata Daciei Inferior. Apoi, remarcând pe bună dreptate că în nici un caz nu era necesar ca într-un an să se facă lăsări la vatră din toate unitățile staționate într-o provincie și, deci, că diplomele respective nu ne menționează toate auxiliile, adaugă și datele obținute din inscripțiile descoperite chiar în castele provinciei. Folosind această bază documentară, el ne oferă dizlocarea unităților din Dacia Inferior și apoi *Malvensis*, crezând a surprinde cinci situații diferite. Apoi, înmulțind numărul unităților cu al soldaților ce le compuneau, calculează totalul efectivelor.

Trebuie însă să arătăm că există o serie întreagă de elemente care contrazic concluziile autorului. Mai întâi, se cuvine să menționăm că lipsa după anul 140 a unor diplome militare pentru Dacia Inferior îngreunează foarte mult posibilitățile de calcul. Apoi este foarte probabil ca Drobeta și Bumbesti ale căror trupe apar în diploma din 110 pentru Dacia și lipsesc din diplomele Daciei Inferior să fi făcut parte din Dacia Superior⁴. Deci, respectivele unități ar trebui scăzute de fiecare dată din totalul trupelor provinciei.

Și mai grav este că autorul nu încearcă nici o corelare a numărului de caste și a dimensiunii lor cu totalul de trupe pe care îl presupune, ca în cazul fortificației de la Boroșneul Mare. Astfel, faptul că nu cunoaștem încă nici o unitate de pe așa-zisul limes transalutan îl determină să ignore din calculul său întreaga garnizoană a acestuia.

Prin urmare, în condițiile în care nu cunoaștem cu o precizie mulțumitoare nici datarea majorității castrelor și nici în multe cazuri garnizoana lor, ca să nu mai vorbim de incertitudinea asupra însăși întinderii provinciei, acest calcul este prematur.

Că este așa ne-o dovedesc chiar marile ezitări ale autorului. Astfel la fiecare dintre cele cinci situații stabilite de el ni se oferă pentru numărul soldaților două cifre total diferite: în primul caz consideră unitățile așa cum apar din inscripții, *quingenariae* sau *milliariae* și pe cele al căror efectiv nu este precizat ca fiind *quingenariae*, iar în al doilea, pe cele nementionate expres ca *milliariae*. Trebuie arătat însă că termenul de *quingenaria* era utilizat foarte rar în antichitate dacă exceptăm pe autorii militari Hyginus sau Vegetius. Astfel, deoarece avem până acum doar o singură unitate în tot Imperiul desemnată îndubitabil cu acest titlu în inscripții⁵, atunci când nu există vreun indiciu trupele sînt considerate în mod general ca *quingenariae*.

² Aceasta fiind însă o unitate nou recrutată în timpul dinastiei Severilor și stabilită la Cumidava și nu cea de a VI-a cohortă recrutată de la Cumidava și staționată printr-o coincidență în castrul situat tot acolo. Vezi și N. Gostar, în *ActaMN*, VI, 1969, p. 479, nr. 16.

³ I. I. Russu, în *AIIA*, 17, 1976, p. 46—58; oricum nu ni se pare posibil că respectiva cohortă ar fi putut fi identică cu *cohors I Vindelicorum milliaria*, despre care nu avem nici un indiciu că ar fi părăsit în timpul lui Severus Alexander castrul de la Tibiscum.

⁴ Vezi C. C. Petolescu, în *SCIV*, 22, 1971, 3, p. 413—420, cu discuția întregii probleme.

⁵ P. A. Holder, *op. cit.*, p. 6, cu bibliografia. Inscriptiile sînt datate în secolul III.

În concluzie, cea de a doua cifră este total fantezistă, întrucît pe lângă faptul că nu ne putem aștepta la denumirea unităților cu titlul de *quingenariae* se știe pozitiv că cele *milliariae* erau mai puține și, în plus, dat fiind rangul lor superior, el era de multe ori atestat sau reieșea din titulatura și carierele comandantilor. Din păcate, autorul a preferat să ne ofere cifre duble pentru efectivele unităților în loc să analizeze rangul comandanților lor, deși ar fi avut la îndemînă lucrarea de referință a lui H. Devijver⁶. Oricum, ținem să subliniem că nu am mai întîlnit în nici o lucrare acest sistem ciudat de a da în permanență efective duble ale garnizoanelor provinciale, mai ales atît de diferite, întrucît ele anulează însăși utilitatea calculului respectiv.

Incertitudini tot așa de mari ridică și numărul de soldați pe care C.M.V. îl consideră a fi aparținut diferitelor *vexillații* stabilite în provincie. Dacă cifrele presupuse de el pentru *vexillații* sînt oricum arbitrare, în ceea ce privește cele trei centurii legionare — pe care le crede a fi făcut parte din armata Daciei Inferior între anii 129—138 — sîntem siguri că ele nu au putut staționa un timp cît de cît important în provincie, întrucît presupuneau comanda supremă a unui legat. De altfel, nu se remarcă nici că *numerus equitum Illyricorum* provine din transformarea lui *vexillatio equitum Illyricorum* (p. 47) și, deci, că aceeași unitate nu poate avea cînd 100—200, cînd 500 soldați.

Prin urmare, lipsa unei baze de calcul obiective ne face să nu putem accepta rezultatele lui C.M.V. nici măcar ca aproximative.

În continuare, autorul întocmește o listă a militarilor din Dacia Inferior grupați, conform gradelor, în patru categorii: *milites gregarii*, *principales*, *centuriones*, *tribuni* și *praefecti*. Deși toate numele compunînd lista sînt preluate, cu o singură excepție — decurionul Crispinus — din monografia „Oltenia romană”, întîlnim și aici unele erori. Astfel printre *gregales* sînt trecuți un beneficiar de tribun și un *evocatus*, care evident ar fi trebuit încadrați la *principales*. Fără să insistăm, întrucît lucrurile sînt bine cunoscute, ținem să amintim doar că *evocatus* nu desemna în secolele II—III pur și simplu un reangajat, ci, provenind dintre pretorienii, reprezenta cel mai mare grad de *principales*, fiind un candidat de centurion ce avea dreptul să poarte chiar și semnul rangului acestora (*vitis*). Ultima categorie de militari reprezentată de comandanții de unități, *tribuni* și *praefecti*, a fost tratată la un nivel de informare anacronic, fără să se consulte lucrarea lui H. Devijver⁷ și nici recenzia sa cu analiza unor cariere, făcută de C. C. Petolescu⁸.

Capitolul următor, cel mai amplu al lucrării, ne prezintă fortificațiile. La cele din Muntenia și Oltenia, publicate în monografia lui D. Tudor, autorul adaugă și pe cele din colțul de sud-est al Transilvaniei, preluate din rapoartele autorilor săpăturilor. Pentru a evita o repetare prea fidelă a lui D. Tudor, C.M.V. ne adaugă la castrele din valea Oltului, la care a practicat el însuși săpături, o serie de detalii tehnice de foarte mare amănunt, precum și o bogată ilustrație constînd în planuri generale și fotografii. Din aceste fotografii, dar și din planuri (fig. 70, 71, 73) reiese clar că după executarea a două sondaje în cruce pentru depistarea zidurilor de incintă a urmat dezvelirea lor prin șanțuri înguste executate atît pe partea exterioară cît și pe cea interioară a acestora. Practicarea aceluiași sistem de săpătură și pentru construcțiile interioare a dus la rezultatul că nu s-au surprins decît acelea ridicate din piatră. Așa că, excepție făcînd castrul Arutela, ale cărei construcții interioare erau din piatră, în celelalte cazuri cercetarea a fost oprită fără să se încerce lămurirea topografiei interne a fortificațiilor. Această orientare a săpăturilor a făcut imposibilă observarea vreunor construcții din lemn și chirpic și tot ea constituie o explicație pentru sărăcia surprinzătoare a inventarului arheologic mobil descoperit.

C.M.V. afirmă, de asemenea, că unele dintre fortificațiile cercetate de el au particularități cu totul excepționale. Astfel despre turnul izolat de la Arutela se pretinde că ar fi fost de formă semicirculară, iar despre castrele de la Arutela, Ră-

⁶ *Prosopografia militiarum equestrium quae fuerunt ab Augusto ad Gallienum*, I—III, Louvain, 1976—1977, 1980.

⁷ *Vezi supra nota 6.*

⁸ *SCIVA*, 32, 1981, 3, p. 468—471.

dăcinești, Titești, Copăceni și Racovița că nu ar fi avut șanțuri de apărare. Dacă pentru forma pretins semicirculară a turnului nu avem nimic de adăugat decât că ar fi și unică în Imperiu și în același timp inutilă, în cazul castrelor aserțiunea avind implicații mult mai generale, se cuvine să ne oprim un moment asupra ei. Întrucît, cu excepția rarisimă a castrelor construite pe platouri cu pante foarte abrupte, romanii executau totdeauna și șanțuri de apărare, este absolut cert că ele au existat și la cele cinci fortificații cercetate de autor. Faptul că nu au fost depistate prin săpături se poate datora mai multor cauze. Mai întii, așa cum se știe, șanțurile de apărare erau întrerupte în dreptul porților, apoi în unele cazuri aluviunile Oltului fiind destul de groase, secțiunile trebuiau executate mai în profunzime, iar, în sfîrșit, în alte cazuri, secțiunile nici măcar nu au depășit berma (fig. 72).

Anumite inadvertente se strecoară și la prezentarea fortificațiilor cercetate de alți arheologi. Astfel la p. 127 se afirmă, într-un context care ne împiedică să vedem o greșeală de tipar, că valul castrului Cumidava ar fi avut grosimea colosală de 33 m — și ea, de departe, unicat în Imperiu. De asemenea, creează confuzie utilizarea constantă a termenului de *praetorium* pentru a desemna *principia*, la 23 ani de la descoperirea inscripției de la Reculver, care a tranșat definitiv disputa asupra denumirii clădirii comandamentului castrului romane⁹.

Se adaugă și alte erori de amănunt asupra cărora nu vom mai insista — cum ar fi numirea în continuare a *horreum*-ului de la Arutela „clădirea colegiului militar”, în ciuda determinării sale corecte de către Radu Florescu și Ioana Bogdan-Călănciu, sau afirmația că șanțul castrului Cătunele ar fi fost „despărțit în două fire de apă”.

Drumurile provinciei nu rămîn nici ele în afara atenției autorului care ne postulează pe baza analogiilor cu epoca modernă, două artere rutiere încă necunoscute în literatură: una între Craiova și Romula, iar alta între Bumbești și Stolniceni.

Ultimul capitol, cel dedicat armamentului, nu-și găsește o paralelă în „Oltenia romană”. El reprezintă în fapt un inventar care în cazul vîrfurilor de suliță și săgeată este organizat pe tipuri stabilite după forma lor geometrică, iar la celelalte piese după criterii mai greu sesizabile. Rezervîndu-ne pentru alt prilej o discuție amănunțită asupra valorii criteriilor de clasificare ale autorului, ca și asupra utilității stabilirii unei tipologii pentru armele dintr-o singură provincie romană fără a ține seama de situația din restul Imperiului, ne vom limita doar la cîteva remarci de detaliu nelipsite însă de o oarecare semnificație.

Printre tipurile de vîrfuri de lance, alături de cele filiforme și rombice, este pus și unul denumit în mod nefericit ca „lanceolat”. Să fi vrut oare autorul să sugereze că vîrfurile de lance aparținînd celorlalte tipuri nu ar fi lanceolate? Credem că echivocul s-ar fi putut evita folosind un termen care să nu fie nici pleonastic, eventual cel de „foliform”.

Inacceptabilă este și definirea unor vîrfuri de săgeată descoperite la Jidava (fig. 113/12) ca fiind piramidale cu trei muchii. După cum se observă cu claritate în desen, unele dintre ele sînt de tipul cu trei aripioare care își trag originea cea mai îndepărtată încă din săgețile scitice, iar celelalte sînt într-adevăr piramidale însă cu patru muchii! Pe de altă parte, este inutilă ezitarea autorului în a atribui tecilor de *spatha* buterolele prezentate a căror funcționalitate a fost de mult stabilită, ele fiind în plus și clasificate ca făcînd parte din tipul „în formă de pelta” (*Peltaförmigortband*). În ceea ce privește cele două așa-zise pumnale scurte „*clunaculum*”, ele sînt cu siguranță simple cuțite cu un tăis, un exemplar de numai 11 cm lungime, folosite de soldații romani în scopuri gospodărești și care se găsesc în abundență în tot Imperiul în contexte militare sau civile.

Ajungem, în sfîrșit, la una dintre cele mai neobișnuite erori întîlnite într-o lucrare de tipologie. Prezentîndu-ne fragmentele de coifuri descoperite de Gr. C. Tocilescu la Jidava și publicate de D. Tudor¹⁰, C.M.V. ne menționează 7 frag-

⁹ Pentru întreaga problemă, vezi R. Fellmann, *Die Principia des Legionslagers Vindonissa und das Zentralgebäude der römischen Lager und Kastelle*, Brugg, 1958; H. von Petrikovits, *Die Innenbauten römischer Legionslager während der Principatszeit*, Opladen, 1975; R. Fellmann, *Principia — Stabsgebäude*, Kleine Schriften . . . , Limesmuseum Aalen, nr. 31, Stuttgart, 1983.

¹⁰ D. Tudor, în *BCMI*, 37, 1944, p. 79—81, fig. 3—4.

mente de *cristae* (p. 183, nr. 2), de lungimi diferite, însă la ilustrația la care ne trimite (fig. 123) găsim o calotă de coif fragmentară. Mergînd la articolul lui D. Tudor, ne dăm seama că s-a preluat de acolo un număr din catalogul descoperirilor (nr. 23) unde sînt prezentate *cristae*-le însă nu și figura indicată (fig. 3/2), ci o alta (fig. 4/3) reprezentînd o calotă, desen pus întîmplător pe aceeași pagină cu legenda sus-menționată. În acest fel se omit dintre piesele publicate de D. Tudor o calotă de coif și *cristae*-le, una în text, celelalte în ilustrație! Faptul că autorul s-a uitat numai pe o pagină a articolului respectiv de unde a preluat oarecum la întîmplare legende de figuri și desene de piese explică și împrejurarea că nu ne indică metalul din care erau confecționate, deși acesta era menționat în lucrarea citată.

Semne de întrebare ridică și un așa-zis fragment de coif descoperit la Arutela (p. 183, nr. 3), aflat în patrimoniul Muzeului Militar Central însă neilustrat în carte. Datorită faptului că la prima publicare (SMMIM, 12, 1979, p. 140) el era considerat numai ca un posibil fragment de coif, fără precizarea părții din care ar fi făcut parte, iar fotografia la o scară foarte mică este inutilizabilă, considerăm că, cel puțin deocamdată, el trebuie exclus din repertoriul armelor provinciei.

Despre masca de coif de la Romula ni se propune fără nici un argument a o considera ca făcînd probabil parte din dotarea unei cohorte a legiunii *XXII Primigenia*. Întrucît pe ea sînt inscripții numind doi posesori ce făceau parte din *turmae*¹¹, iar călăreții legionari erau încadrați în centurii, această atribuire este exclusă.

O precizare este necesară și în legătură cu armurile romane. Autorul ne afirmă că în Dacia s-ar fi folosit *lorica segmentata* și *lorica squamata*. Implicit reiese că cel de al treilea tip de lorica, *lorica hamata* (cămașa de zale) n-ar fi fost utilizat în provincia noastră, care în acest fel s-ar singulariza în cadrul întregului Imperiu. Că nu ar putea fi așa, este evident, dată fiind unitatea de organizare și dotare a armatei romane, iar un fragment, încă inedit, descoperit la Turda (informație M. Bărbulescu) ne arată că lipsa pînă acum a acestui tip de lorica nu a reprezentat decît o lacună de cercetare.

Desigur că afirmația autorului după care plăcile de *lorica squamata* sînt adesea rotunde (p. 185) nu reprezintă decît o exprimare confuză care vrea să însemne că ele sînt, de cele mai multe ori, de formă rectangulară cu marginea inferioară rotunjită.

Din păcate, inventarul armelor din Dacia Inferior omite o serie de piese chiar publicate, cum ar fi prinzătoare de teacă, miniaturi de lance sau litere-aplice de centiroane cu inscripția *VERE FELIX*¹². De asemenea, lipsește și o descriere cit de sumară a echipamentului militar roman în secolele II—III care ar fi permis o plasare în context a pieselor prezentate.

Scurta concluzie a autorului la inventarul armelor din provincie „armele chiar provinciale nu erau făurite la întîmplare, ci după reguli bine stabilite care respectă o anumită nuanță regulamentară”, este cu siguranță corectă. Am reaminti numai că armata romană era cantonată, cu excepția gărzii pretoriene și urbane, exclusiv în provincii, iar modalitatea prin care se realiza dotarea cu armament a trupelor este în linii generale cunoscută¹³.

La sfîrșitul cărții, în loc de concluzii generale, ni se oferă cîteva pagini despre „urmările prezenței armatei romane în Dacia Inferior”. Aici aflăm cu surprindere că valul numit „Brazda lui Novac de nord” era „întărit de-a lungul său cu fortificații de genul celor de la Hinova și turnuri de observații și semnalizare”. În cazul în care autorul deține în mod real dovezi despre existența acestor fortificații necunoscute pînă în prezent, dată fiind importanța lor excepțională pentru datarea și, deci, interpretarea respectivului val, sperăm că le va publica cît mai curînd.

În încheiere se cuvine să mai amintim că stilul lucrării lasă de multe ori de dorit, uneori existînd chiar dificultăți în înțelegerea sensului frazelor.

¹¹ Lectura inscripțiilor la J. Garbsch, *Römische Paraderüstungen*, München, 1978, p. 69—70, piesa O 40.

¹² Pentru prinzătoarele de teacă, vezi articolul nostru în *ActaMN*, XX, 1983, p. 451—466, iar pentru centiroane cel din *Muzeul Național*, 7, 1984, p. 69—73, Ambele materiale prezintă alături de toate piesele publicate și altele inedite provenind din întreaga Dacie.

¹³ Vezi J. Oldenstein, în *BerRGK*, 57, 1976, p. 68—85, cu bibliografia.

Așa cum credem că a reieșit din întreaga noastră expunere, cartea lui C.M.V. reprezintă o încercare temerară, care nu a reușit însă să depășească capitolele corespunzătoare ale „Olteniei romane“, nici prin nivelul documentării și nici prin cel al interpretării. Rămânem convinși că o eventuală nouă ediție ar permite corectarea majorității erorilor, atât a celor semnalate de noi, cât și a celor care ne-au scăpat sau pe care le-am trecut cu vederea din dorința economiei de spațiu tipografic.

LIVIU PETCULESCU

R. J. A. Wilson, *Piazza Armerina*, Granada Publishing, Londra, 1983, 124 p.

Sub îndrumarea lui Malcolm Todd, profesor la Universitatea din Exeter, Editura Granada a început publicarea unei serii intitulate „Situri arheologice“, care își propune reevaluarea științifică a siturilor celebre prin reinterpretarea lor la nivelul cunoștințelor actuale. Cea de a patra carte a acestei serii, aparținând cunoscutului specialist în arheologia romană a Siciliei, R.J.A. Wilson, este dedicată vilei romane tîrzii de la Piazza Armerina, cea mai bogată clădire rurală romană cunoscută pînă acum.

Reprezentînd prima monografie în limba engleză a celebrului monument, cartea lui R.J.A. Wilson plasează vila în întregul context economic, social și artistic al epocii în care a fost ridicată.

Primul capitol, dedicat descrierii monumentului ca atare, ne oferă o tratare concisă a materialului, care ține însă în același timp seama de întreaga bibliografie.

În scurtul istoric al cercetării ni se subliniază un element care a influențat în mod sensibil interpretarea descoperirii. Este vorba de faptul că cea mai mare parte a acestei clădiri, de 1,5 ha, cu ziduri care se ridicau la suprafață uneori pînă la 8 m înălțime, a fost dezvelită de G. V. Gentili în numai cinci campanii, între 1950 și 1954. A urmat apoi un adevărat val de literatură științifică provocat de impresia copleșitoare a uriașei suprafețe de mozaic pavimentar descoperit, calculată la aproximativ 3500 m², deocamdată cea mai mare la o singură clădire romană.

Deoarece în toată literatura nu există vreun profil sau plan de săpătură, iar cu excepția primului raport preliminar nici inventarul arheologic mobil descoperit, însăși datarea monumentului a trebuit să se bazeze aproape în exclusivitate pe criterii stilistice. Pornind de la situația arătată, A. Carandini a executat în 1970 cîteva secțiuni care au oferit date stratigrafice importante, fără să poată însă suplini carențele determinate de metoda utilizată în dezvelirea monumentului.

Descrierea propriu-zisă a vilei insistă, așa cum este normal, asupra celui mai frapant element al său, mozaicurile, în proporție covârșitoare figurate. Se remarcă totuși că decorația mai cuprindea placaje de marmură provenind din toate marile zone producătoare ale Imperiului, fresce și statui, alcătuiind un ansamblu cu adevărat impresionant.

Analiza critică a tuturor elementelor de datare disponibile — stilul mozaicurilor, planul clădirii și mai ales materialul arheologic descoperit în sondajele din 1970 — îl determină pe R.J.A. Wilson să plaseze construirea vilei între anii 300 și 320—5, iar durata sa de utilizare la aproximativ 150 ani. Pornind de la interpretarea planului clădirii și a elementelor constructive se stabilește că ea trebuie să fi fost ridicată după o concepție unitară, eventual cu o singură modificare majoră, efectuată însă chiar în timpul construcției sau imediat după aceea.

Urmează un al doilea capitol dedicat analizei mozaicurilor, în care autorul își propune să abordeze următoarele probleme: originea inspirației desenelor întrebuințate; durata realizării proiectului și dacă există dovezi în însăși mozaicuri despre o perioadă de timp considerabilă între începerea și terminarea lor; dacă putem vorbi despre unul sau mai mulți meșteri responsabili pentru fiecare compoziție; și dacă mozaicurile au fost realizate de un singur atelier foarte productiv sau mai multe „firme“, în mod normal concurente.

La toate aceste întrebări, a căror complexitate reiese din însăși enumerarea lor, R.J.A. Wilson nu răspunde prin studierea mozaicurilor în conformitate cu anumite principii de gust personal care ar fi oricum arbitrare și care, de altfel,